

UDK: 81'373.6

Izvorni naučni rad

Primljeno: 3.4.2019.

Prihvaćeno za štampu: 31.5.2019.

dr.sci Hatidže Burnić, docent

Univerzitet u Bihaću

Islamski pedagoški fakultet

hatidze_b@hotmail.com

KOMPARACIJA MODELA I KLASIFIKACIJA LEKSIČKOG POSUĐIVANJA SA FOKUSOM NA TRANSMORFEMIZACIJU GERMANIZAMA

Sažetak

Unatoč mnoštvu radova posvećenih leksičkim posuđenicama, klasifikacija leksičkih posuđenica, kao ni terminologija koja se na njih odnosi u literaturi je dosta neujednačena. To proizlazi iz različitih kriterija prema kojima se klasifikacija vrši, kao što su strategija posuđivanja, rezultat posuđivanja, stepen integracije, područje upotrebe, učestalost i slično. U ovom radu će se komparirati neke metodologije i klasifikacije, a zatim ponuditi inovativni koncept metodologije i klasifikacije koju smatramo prihvatljivom za istraživanje posuđene leksike iz njemačkog jezika i njihove adaptacije u bosanski jezik.

Ključne riječi: *germanizmi, metodologija rada, leksičko posuđivanje, transmorfemizacija*

Uvodni dio rada

Ne postoji jezik koji u svojoj leksičkoj građi ne sadrži i jedinice preuzete iz drugih jezika. Tu pojavu uvjetuje otvorenost leksičkog podsistema, za razliku od strukturalno strogo definiranog fonološkog, morfološkog ili sintaktičkog sistema nekog jezika. Osim otvorenosti posuđivanje olakšava i denotativna funkcija elemenata u podsistemu. Riječi se uvijek referiraju na izvanjezičku stvarnost, stoga pojava novih stvari i pojmova dovodi do novih leksema bilo kreiranjem bilo posuđivanjem.

Postoje različiti tipovi leksičkih posuđenica. Najčešće se posuđuju u cjelini, odnosno izraz s pripadajućim sadržajem, ali je moguće posuditi i samo sadržaj koji se zatim pridružuje već postojećoj domaćoj riječi. U tom slučaju govorimo o semantičkom posuđivanju i *semantičkim posuđenicama*. Poseban tip posuđivanja jest prevođenje jezičnih znakova leksičkim sredstvima jezika primatelja. Njih nazivamo *prevedenice ili kalkovi*. Dakle pod leksičkim posuđivanjem podrazumijevamo preuzimanje leksičke jedinice, njezina izraza ili sadržaja, ili pak i izraza i sadržaja (Dabo-Denegri 1998: preuzeto od Štebih Barbara)

Nazivi ili termini koji se odnose na leksičke jedinice preuzete iz drugih jezika kao npr. posuđenice, tuđice, usvojenice, pozajmljenice, strane riječi, strani leksik, prevedenice itd., neujednačeno se koriste, različito se definiraju i klasificiraju. To proizlazi iz različitih kriterija, prema kojima se leksičke jedinice razvrstavaju i sa kojom namjerom se istražuju i analiziraju. Prema svemu navedenom se i koncipiraju razne metodologije i tipologije.

KOMPARACIJA MODELA I KLASIFIKACIJA LEKSIČKOG POSUĐIVANJA

Teorijska podloga skoro svih germanista i istraživača njemačkog leksika je prvenstveno studija Rudolf Filipovića *Jezici u kontaktu* odnosno njegova terminologija i model jezičkog posuđivanja. Iako ne možemo nabrojati sve postojeće termine, metode i klasifikacije leksičkog posuđivanja, ovom prilikom ćemo iznijeti one koje smatramo najbitnijim kod koncipiranja metodologije kod analize adaptacijskih procesa njemačkog stranog leksika sa posebnim akcentom na morfološku razinu.

Transmorfemizacija prema modelu Rudolf Filipovića

Najprošireniji model morfološke adaptacije posuđenica je transmorfemizacija Rudolf Filipovića (1986: 116-152). Njegova metodologija i terminologija je temelj skoro svih radova pa tako i naše vlastito koncipirane metodologije kod istraživanja germanizama u bosanskom jeziku. Analogno tome će se ona za razliku od drugih metodologija dosta opširnije opisati.

Poznati anglist Rudolf Filipović je osnivač teorije jezika u kontaktu. Po naslovu njegove knjige *Teorija jezika u kontaktu* je nazvano lingvističko područje koje se bavi istraživanjem jezkičkih kontakata. Njegova studija odnosno model jezičkog posuđivanja i metodologija je temelj istraživačkih radova mnogih lingvista i germanista. Na njegov poticaj sve se više pažnje poklanja utjecaju stranih jezika.

Rudolf Filipović je u sklopu svoje studije razvio model procesa jezičkog posuđivanja u kojem se između ostalog obrađuje i model adaptacije posuđenica na morfološkoj razini, što je fokus ovog rada.

Analizu adaptacije posuđenica na morfološkoj razini Filipović označava terminom *transmorfemizacija*.¹ Transmorfemizacijskom analizom se utvrđuju sve promjene kroz koje prolazi osnovni oblik modela prilikom adaptacije i prelaska u osnovni oblik replike, te kako se zakoni morfologije jezika primaoca primjenjuju na novi osnovni oblik.

Prema Filipoviću sve se promjene provode na temelju podjele primarnost i sekundarnost. U fazi primarne adaptacije strana se riječ prilagođava morfološkom sistemu jezika primatelja, dok sekundarna faza obuhvata sve promjene do kojih dolazi poslije integracije u sistem jezika primatelja.

Transmorfemizacija kao opći princip adaptacije bazira se na pretpostavci da se razlikuju dvije vrste morfema i da riječ može biti sastavljena od slobodnog i vezanog morfema, da vezani morfem može biti nulti, tj. da i sam slobodni morfem čini riječ i da kompleksni morfem, slobodni morfem + sufiks čini riječ.

On navodi da formiranje osnovnog oblika replike može biti dug proces koji prolazi kroz nekoliko faza, od kojih svaka pokazuje dalji stepen adaptacije sve dok se ne dostigne potpuna adaptacija i tada se formira osnovni oblik germanizma ili replike.

Filipović dijeli taj proces na tri stepena, ovisno o sastavu modela i stepenu njegove adaptacije: nulta, kompromisna i potpuna transmorfemizacija.

¹ Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu*, str. 117

Nulta transmorfemizacija je prvi stepen adaptacije i javlja se kad se model preuzima kao slobodni morfem bez vezanog morfema, pa nema potrebe za morfološkom adaptacijom. One prelaze u morfološki sistem jezika primaoca bez promjene, pošto su prethodno adaptirane na fonološkoj razini.

Kompromisna transmorfemizacija je drugi stepen adaptacije na morfološkoj razini. Ovom tipu pripadaju posuđenice koje su fonološki adaptirane ali nisu u skladu s morfološkim sistemom jezika primaoca jer su zadržale strani sufiks (vezani morfem). Prema Filipoviću, ove posuđenice imaju status nedovršene replike koje naziva kompromisnim replikama.

U trećem stepenu adaptacije nastavlja se morfološka adaptacija vezanog stranog morfema koji se ne uklapa u morfološki sistem jezika primaoca, pa se zamjenjuje vezanim morfemom – sufiksom iste funkcije i značenja iz inventara jezika primaoca ili se domaći vezani morfem dodaje stranoj osnovi.

Već i sam Filipović nakon svog opisa adaptacije konstatira kako se proces ne odvija uvijek po stepenima i tipovima niti po očekivanom redoslijedu, niti svi modeli prolaze kroz sva tri stepena promjena. On dalje primjećuje kako ima primjera koji prolaze kroz kompromisnu i potpunu transmorfemizaciju, primjera koji se zadržavaju na kompromisnoj transmorfemizaciji i nema uvjeta za njihov razvoj u završni dio tj. potpunu transmorfemizaciju (kao na primjer šprinter, koji se zadržao na drugom stepenu) i primjera koji preskaču kompromisni tip i odmah ulaze u završni tip tj. potpunu transmorfemizaciju (kao na primjer posuđenica *štrajkač* koja je preskočila drugi stepen adaptacije *štrajker*). Prema tome, on sam govori da su primjeri pokazali da se pojavljuje nedosljedna primjena transmorfemizacije.

Za Filipovića, dakle, glavni kriterij pri klasifikaciji replike je tvorbeni analiza modela i replike. On smatra da se strani sufiksi moraju zamjeniti domaćim kako bi dobile status da su prošle proces adaptacije. Primjere farmer, dribler, parking, trening itd. klasificira kao prelazne oblike koji će se još mijenjati.

Analogno tome, sve njemačke replike koje su preuzete sa njemačkim sufiksima bi trebale imati status prelaznih, neadaptiranih oblika i mi ih ne bi trebali smatrati integriranim.

Analizirajući germanizme u magistarskom radu *Germanizmi u štampi Bosanske krajine*² i doktorskom radu *Morfološka adaptacija frekventnih germanizama i njihova zastupljenost u rječnicima bosanskog jezika*³ došli smo do zaključka da se 16% germanizama preuzima sa stranim sufiksom, da oni zadržavaju svoj oblik, da sufiksi završavaju sa suglasnikom i da se apsolutno svi primjeri uklapaju u bosanski jezički sistem te ponašaju se kao i sve domaće riječi sa konsonantskim završetkom. To su npr. sufiksi –er, -ing, -en, -el, -ung, -aj.....

Sve posuđenice koje su usvojene ovim stranim sufiksom uklopile su se u fleksijski sistem, te nije izgledno da će se dalje transmorfemizirati, samo zato što su zadržale njemački sufiks.

Germanizme poput *bager, blinker, borer, brener, ceker, celer, cener, cimer, dihtung, fasung, kuplung, pakung, fušeraj, kupleraj, šlamperaj, štafelaj, bofl, dakl, vinkl...* ne smatramo neadaptiranim. Iz tog razloga smatramo da nije uopće bitno što su to sufiksi i da se riječ prilikom preuzimanja iz drugog jezika formira na osnovu izgovora, tj preuzima se glasovni oblik i da je irelevantno od kojih tvorbenih dijelova se sastoji riječ.

Smatramo da ne treba provoditi analizu po Filipovićevom principu razlikovanja morfema (morfem + sufiks) i da je to jedan od neprihvatljivih dijelova njegove metodologije koji smo nastojali izmjeniti i uvesti neke novine kao pokušaj adekvatnije klasifikacije adaptacijskog procesa o kojoj će biti kasnije riječ.

Iako Filipovićeve studija *Teorija jezika u kontaktu* ima velikog odjeka u lingvističkim krugovima i mnogi se koriste njegovom izuzetno temeljitom terminologijom i metodologijom te skoro da nema istraživačkog rada o posuđenicama svih jezika koji se ne zasniva na njoj ipak neki radovi pokazuju da ima nedostataka. Stoga se u njima nastojalo modificirati model i redefinirati neke postavke.

² Magistarski rad *Germanizmi u štampi Bosanske krajine* odbranjen je na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru 2011. godine.

³ Doktorski rad *Morfološka adaptacija frekventnih germanizama u medijima i njihova zastupljenost u rječnicima bosanskog jezika*, odbranjen je na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru 2015. godine.

Neki od lingvisti koji su razmatrali modele i unijeli druge pristupe i uveli neke inovacije su npr. Jovan Ajduković, Barbara Štebih i Velimir Piškorec. U kratkim crtama ćemo rezimirati njihova razmatranja i analizirati njihove metodologije.

Transmorfemizacija prema modelu Jovana Ajdukovića

Jovan Ajduković (2004) u monografiji *Uvod u leksičku kontaktologiju* analizira adaptaciju rusizama u slavenskim jezicima. On preuzima model R. Filipovića, ali ga proširuje i modificira. Osnovni polazni princip raščlanjivanja modela prema tvorbenim dijelovima preuzima od Filipovića ali redefinira nultu, djelomičnu (kompromisnu) i potpunu (slobodnu) transmorfemizaciju.

Nultom transmorfemizacijom adaptiraju se posuđenice sastavljene od slobodnog i nultog ili vezanog morfema modela. One u jeziku primatelju ostaju nepromijenjene, odnosno one čine osnovni oblik replike. Smatra da je nevažno da li se radi o izvedenici sufiksom ili nemotiviranoj riječi, bitno je kakav je završni oblik koji je poslužio kao model.

Kompromisna transmorfemizacija predstavlja spoj slobodnog morfema modela i vezanog morfema jezika primatelja (npr. eng. farm > bos. farma). Replike koje su zadržale svoj sufiks pripadaju prema tome nultoj transmorfemizaciji.

Slobodnu transmorfemizaciju prolaze posuđenice koje se sastoje od slobodnog morfema jezika davatelja i vezanog morfema jezika primatelja. To su dakle riječi kombinirane sa stranim osnovnim i domaćim vezanim morfemom (npr. eng. bokser > bos. boksač).

Ovom modifikacijom je Ajduković riješio donekle problem stranih sufiksa. Novinu koju unosi u svojoj metodologiji je podjela adaptacijskih procesa nakon formiranog osnovnog oblika. On striktno razdvaja transmorfemizaciju od transderivacije. Po njemu se morfološka razina dijeli na tri odvojena adaptacijska procesa: transmorfemizacija, transderivacija i transmorfologizacija (Ajduković 2004:170).

Ono što Filipović obuhvata transmorfemizacijom Ajduković dijeli na dva procesa.

U prvom kojeg naziva transmorfemizacija, formira se osnovni oblik replike.

U drugom, nazvanom transmorfologizacija replika prelazi u novi jezički sistem i preuzima gramatičke kategorije pojedinih vrsta riječi.

Treći proces adaptacije, transderivaciju Ajduković definira kao opće načelo po kojem se model tvorbena adaptira u repliku. Polazi od pretpostavke da prilikom preuzimanja strane riječi dolazi do tvorbene analize leksičkih jedinica jezika davatelja. U tom procesu vrši podjelu opet na nultu, kompromisnu i slobodnu kategoriju.

Nultom transderivacijom formiraju se replike koje od strane riječi preuzimaju identične tvorbene osnove i strane riječi afiksima.

Kompromisnom se transderivacijom oblikuju replike koje od strane riječi preuzimaju iste tvorbene morfeme, a različite tvorbene osnove.

Slobodnom derivacijom prolaze replike koje se razlikuju od modela po tvorbenim osnovama i po afikslnim morfemima.

Ovaj model predstavlja pojednostavljenje u odnosu na Filipovićev trostepenski model ali njegovo tvorbena raščlanjivanje smatramo neprihvatljivim s obzirom da povezujemo formiranje osnovnog oblika replika sa percipiranjem glasova izgovorenoga modela. Po našim analizama smo ubijeđeni da je potpuno irelevantno kojom rječotvorbenom strategijom je nastala riječ koja se posuđuje, samo je važna glasovna slika modela.

Transmorfemizacija prema modelu Velimir Piškorca

Posebno je zanimljiv model Velimir Piškorca, koji u svom istraživanju Germanizmi u govoru đurđevečke Podravine (2005) težište analize stavlja na fonološku adaptaciju. On oštro kritizira model adaptacije posuđenica Rudolf Filipovića. Smatra da kombinacija kriterija primarne i sekundarne adaptacije kao i trojake transmorfemizacije dovodi do interpretacijskih poteškoća.

Piškorec u svom radu prebacuje Filipoviću nesklad između empirijskih podataka i teorijskog modela. Po njegovom mišljenju model Filipovića nije optimalan s obzirom na kriterij jednostavnosti, teorija jezika mu nije bila dovoljno iscrpna i model mu je proturječan i neusklađen s

iskustvenim činjenicama, te neprihvatljiv za analizu starijih posuđenica kao što su to germanizmi. Dalje tvrdi, da prosječan govornik načelno nije u stanju provesti morfološku analizu riječi ili iskaza na stranom jeziku. Moguće je i više riječi preuzeti kao jednu cjelinu. Isto tako kada kao model za tvorbu replike služi izvedenica ili složenica, govornik nije svjestan tih rječotvorbenih činjenica. Na kraju donosi zaključak da je glasovna slika jedina relevantna pri formiranju replike (2005: 33-36).

Iz tih razloga Piškorec sasvim odbacuje Filipovićev model transmorfemizacije i razvija vlastitu klasifikaciju, koju smatramo dosta prihvatljivijom za analizu germanizama.

On kreće sa opisom adaptacije germanizama na morfosintaktičkoj razini argumentirajući to empirijski uvjetovanom primarnošću morfema nad fonemima kao jedinicom lingvističke analize. On klasificira germanizme s obzirom na to da li su nastali strategijom *importacije* ili *supstitucije* i razlikuje izravne i neizravne posuđenice. Pod *izravnim* podrazumijeva posuđenice formirane prema njemačkom modelu, a *neizravnim* naziva one koje su tvorene poslije adaptacije, tj. prema adaptiranoj replici. Izravne dalje klasificira na replike nastale cjelovitim preuzimanjem (importacijom) i djelomičnim preuzimanjem (zamjenom, supstitucijom) modela. Importacijom nastaju jednostavne posuđenice koje mogu biti neadaptirane (kao pridjev fajn) i adaptirane koje se opet dijele na prototipne i eliptične ovisno o tome da li je model bio osnova ili dio osnove modela. Supstitucijom nastaju hibridne složenice koje se sastoje od stranog i domaćeg dijela (npr. blicrat < Blitzkrieg) i mogu biti prototipne (prevedena posuđenica-crvenkapica < Rotkäpchen) i reduplicirane hibridne složenice (dio preveden npr. platiti ceh < die Zeche bezahlen).

Piškorec (2005: 31) uvodi i neke terminološke inovacije, kao npr. pojam dijamorfni par. Termin dijamorf definira kao „uređeni par koji čini morf modela i morf replike“.

Kada govori o odnosu modela i replike Piškorec koristi termine *morf modela* koji definira kao odsječak plana izraza modela koji se preuzima i *morf replike*, odnosno odsječak plana izraza replike koji je nastao po uzoru na morf modela. Uređeni par koji čine morf modela i morf replike naziva *dijamorfnim parom*. Ove termine upotrebljava kvantitativno,

označavajući one dijelove modela i replike koji sudjeluju u procesu leksičke importacije.

Mnogo lingvista kao što je Barbara Štebih pridružuju se kritikama koje je Piškorec iznio, ali ih također ima dosta koji zamjere njegovo nerazlikovanje adaptacijskih i rječotvorbenih procesa. Jedan broj lingvista smatra da derivacija ili slaganje od već postojećih replika, kao što je na primjer *gruntač* < *grunt* pripada unutarjezičkim procesima jezika primatelja i da tvorenice koje su nastale nakon adaptacije ne mogu biti posuđenice. One su stekle uvjete za tvorbenu plodnost i sve riječi koje nastaju ubrajaju se u domaće riječi.

Drugo mišljenje, koje Piškorec slijedi, a mi smo istog stava, je da se one analiziraju u okviru morfološke adaptacije. Pridružujemo se kritikama da Piškorec nije bio dovoljno razdvojio germanizme motivirane njemačkim posuđenicama i tvorenice motivirane germanizmima. Razlog tome je, po našem mišljenju, nerazgraničavanje prvog i drugog stepena adaptacije. Prema tome, smatramo odbacivanje podjele na primarnost i sekundarnost od strane Piškorcea pogrešnim. Mi je vidimo kao vrlo važnu komponentu koju treba samo jasnije definirati. Mišljenja smo da derivaciju treba posmatrati kao drugi stepen adaptacije s tim da su izmjene drugačije, ali adaptacijski proces je jedan koji se dijeli na primarni i sekundarni i kao takav se analizira.

Transmorfemizacija prema modelu Barbare Štebiha

U teoretskom dijelu svoje monografije *Germanizmi u kajkavskom književnom jeziku* (2010) i radu *Morfološka adaptacija posuđenica* (2008) Barbara daje svoj komentar na modele Filipovića i Ajdukovića. Ona se potpuno slaže sa Velimir Piškorčevom kritikom i smatra modele Filipovića i Ajdukovića neprihvatljivim, te se nadovezuje na Piškorčeve argumente i posebno kritikuje razdvajanje transmorfemizacije i transmorfologizacije. Ona zamjeri Piškorcju uvrštavanje tvorenica u vrstu posuđenica i zauzima stav da treba povući jasnu granicu između adaptacijskih i rječotvorbenih procesa, što on, po njenom mišljenju, nedovoljno čini.

Prema njenom shvatanju (2010:121-122) pri analizi morfološke adaptacije posuđenica mogu se razlikovati dvije skupine procesa, primarni i sekundarni koji naziva primarnom i sekundarnom

transmorfemizacijom.⁴ Primarni adaptacijski proces obuhvata formiranje osnovnog oblika replike te njezino uvrštavanje u sistem jezika primatelja. Pod pojmom sekundarni adaptacijski proces podrazumijeva sve tvorbene procese u jeziku primatelju motivirane posuđenicom. Štebih uvodi inovativne termine kao npr. inicijalni oblik za razliku od osnovnog oblika. Polazi od toga da treba napraviti razliku između *osnovnog oblika* kao „oblika riječi koji se citira samostalno“ i *inicijalnog oblika* tj. „oblika leksema jezika primatelja koji je poslužio kao model“. Pri proučavanju morfološke adaptacije smatra da se analizira odnos osnovnog oblika replike i inicijalnog oblika modela koji ne mora biti i njegov osnovni oblik. Kao primjer navodi model glagola *giljati* koji je treće lice jednine.

Ovisno o načinu na koji se formira replika razlikuje one „kojima nije bitno izmijenjen lik modela“ (npr. fajn) i one „čiji je rezultat lik posuđenice bitno različit od onoga pretpostavljenog modela“ (npr. frišak). Prve opisuje kao *neizmijenjene*, a druge kao *izmijenjene*.⁵ Odnos modela i replike poredi sa odnosom *etalona* i *metaplazme*. Pod *etalonom* podrazumijeva „oblik koji se transformira“, a *metaplazma* je „oblik koji je nastao preoblikovanjem, deformacijom etalona, tj. oduzimanjem, dodavanjem, zamjenom ili premještanjem elemenata.“ Ovisno o vrsti postupka metaplazme Štebih dijeli na prostriktivne (plus postupak), restriktivne (minus postupak) i supstitucijske (postupak zamjene).

Transmorfemizacija prema modelu Johanna Grotzkya

Barbara Štebih je u svom uvodnom dijelu rada *Morfološka adaptacija posuđenica* analizirala više modela morfološke adaptacije posuđenica i ocjenila da je model Grotzkya najprihvatljiviji za analizu njemačkih posuđenica, a zatim slijedi Piškorčev model.

⁴ Iako se Barbara Štebih izjasnila da treba odvojiti adaptacijski proces i rječotvorbeni proces ona se ipak odlučuje za pojam *sekundarni adaptacijski proces* što je po našem mišljenju kontradiktorno. Ako se koristi pojmom „sekundarna adaptacija“ to podrazumijeva da riječ nastavlja prilagođavanje nakon integracije.

⁵ Mi ćemo koristiti istu klasifikaciju, ali nam više odgovaraju termini preoblikovan i nepreoblikovan iz razloga što riječ izmjena koristimo i kod samog opisa promjena na završecima.

Grotzky (1978) u studiji *Morphologische Adaptationen deutscher Lehnwörter im Serbokratischen* za razliku od drugih ne pokušava stvoriti model primjenjiv za druge jezike, nego se fokusira na njemački jezik. On polazi od spoznaje da »das deutsche Wortzeichen bleibt zunächst in seiner für das Deutsche relevanten strukturellen Gliederung unberücksichtigt. Seine morphologischen Ebenen im Deutschen (Genus, Numerus, Kasus) bedingen unmittelbar keine morphologischen Ebenen bei seiner Entlehnung in das Serbokroatische«. ⁶ Analizu adaptacijskih procesa započinje sa poređenjem završetaka njemačkog modela i njene replike (prema Štebih 2010: 95).

Uvodi pojam supstitucija (zamjena) za opis morfološkog adaptacijskog procesa. Ovisno o tome uvrštava li posuđenicu bez promjene završetka, u morfološki sistem jezika primatelja ili se sufiks jezika davatelja zamjenjuje sufiksom jezika primatelja, razlikuje dva načina procesa: *paradigmatsku* i *sufiksalsnu supstituciju*.

Paradigmatska supstitucija podrazumijeva preuzimanje modela bez promjene završetka, dok sufiksalsnom supstitucijom dolazi do bitne promjene završetka replike, tj. sufiks modela se zamjenjuje sufiksom jezika primatelja. Sve replike uvrstavaju se u paradigmatički raster (Aufnahmeraster) jezika primatelja.

U svom radu Grotzky ne uključuje analizu adaptacijskih procesa nakon formiranja replike. Smatra to unutarjezičkim procesom i ne vidi primarnim predmetom svog istraživanja. Ipak napominje da se najčešće sufiksacijom tvore nove riječi koje nastaju motivirajućim germanizmima.

Štebih svoju analizu adaptacijskih procesa naslanja na Grotzkyevu metodologiju (1978) ali se ne slaže sa njegovim terminima. Posebno kritizira izbor naziva sufiksalsna supstitucija. Ona umjesto sufiksa govori o završetku i argumentuje to ovako: »Metodološki upitnim držimo hrv. *-ica* u replikama štrikerica “ona koja plete”, bauhtencerica

⁶ »za njemački relevantna strukturalna raščlamba jezičkog znaka ne uzima se u obzir. Morfološke razine jezičkog znaka u njemačkom jeziku (rod, broj, padež) izravno ne uvjetuju ni jednu morfološku razinu pri njegovom posuđivanju u srpskohrvatski« (1978: 52). (prijevod Barbara Štebih u *Morfološka adaptacija germanizama*, 2008, str.249)

“trbušna plesačica” govoriti kao o sufiksu. Naime, budući da su posuđenice sa stajališta jezika primatelja nemotivirane riječi, završno – *ica* nema vrijednost sufiksa. Zamjenjeni elementi modela često nisu sufiksi. Tako –*ut* u Wermut (> kajk. bermet), –*un* u Kattun (> kajk. katon), –*uch* u Fürtuch (> kajk. fertun) i –*t* u Spagat (> kajk. špaga) nisu sufiksi, već završeci. Stoga nam se prihvatljivijim čini govoriti o završetku i zamjeni (supstituciji) završetka« (vidi Štebih 2008:249). Ovom metodološkom izmjenom se slažemo i uvrstavamo u svoj koncept metodologije kada govorimo o njemačkim imenicama. Kod pridjeva i glagola smatramo da nema potrebe izbjegavati termin sufiks.

Metodologija kod analize transmorfemizacijskih procesa germanizama

Nabrojane su najbitnije metodologije i klasifikacije lingvista koji su se u zadnje vrijeme bavili morfološkom adaptacijom germanizama. Objedinjujući njihove spoznaje te uzimajući u obzir prije svega prirodu proučavane građe, koncipirana je sljedeća terminologiju i metodologiju koju smatramo adekvatnom za analizu morfološke adaptacije germanizama u bosanski jezik..

Metodologije su uvijek povezane i zavisne od ciljeva i zadataka. Kod transmorfemizacijskih procesa je fokus utvrditi kroz koje je promjene, odnosno morfološke adaptacijske procese prošla riječ od trenutka posuđivanja do faze potpune integracije, drugim riječima na koji je način formiran njezin konačan oblik – koji se u kontaktnoj lingvistici naziva *replika* – i koja su njezina obilježja. Dalje je zadatak pratiti kako se ta replika nakon adaptacije razvija u novom jezičkom sistemu, da li učestvuje u tvorbenim procesima bosanskog jezika i koji status dobiva novotvorena riječ.

Prema Filipovićevoj teoriji sve se promjene provode na temelju podjele *primarnost* i *sekundarnost*. Dosta je razilaženja po ovom pitanju kao što smo to u opisanim metodologijama mogli primjetiti. Zbog toga je potrebno opredijeliti se i donijeti jasan stav.

Mi smatramo logičnim i vrlo važnim da treba ograničiti faze i razlikovati adaptacijske procese na proces do formiranja replike i proces poslije toga. Na taj način sprječavamo nejasnoće po pitanju statusa riječi oblikovanih prema integriranim germanizmima. Prema

tome vidimo tu podjelu kao polaznu strategiju, ali smatramo važnim morfološku adaptaciju analizirati u dva dijela. Terminologiju *primarna i sekundarna faza* sa definicijama koje predlaže Filipović smatramo prihvatljivom. Prema njemu, u fazi primarne adaptacije, strana se riječ prilagođava morfološkom sistemu jezika primatelja, dok sekundarna faza obuhvata sve promjene do kojih dolazi poslije integracije u sistem jezika primatelja. Sekundarne promjene su dakle one koje se javljaju na replici, one su stalne i uvijek su u skladu sa tendencijom razvoja jezika primaoca (Filipović 1986: 56-57).

U svim metodologijama koje smo prethodno opisali ostaje status tvorenica motiviranim germanizmima u sekundarnoj fazi nejasan i nedefinisan te želimo ovdje iznijeti našu konstataciju i redefinirati status tvorenice od usvojenih germanizama. Kao prvo proces adaptacije u sekundarnoj fazi redefiniemo kao nastavak, a ne završetak adaptacijskog procesa. Pojam „sekundarna adaptacija“ već jasno govori da je prvi dio procesa završen i da se proces nastavlja. Svaka tvorenica motivirana replikom je analogno tome germanizam koji je nastao u procesu adaptacije (druge faze). Svaka tvorenica koja nastaje od tvorenice također nastaje u procesu adaptacije (treće faze) itd. Razlika je samo kod tvorenice u odnosu na repliku što je kao model poslužila adaptirana replika, a ne njemačka riječ.

Cijelu analizu posuđenica na morfološkoj razini R. Filipović označava terminom *transmorfemizacija*.⁷ Transmorfemizacijskom analizom se utvrđuju sve promjene kroz koje prolazi osnovni oblik modela prilikom adaptacije i prelaska u osnovni oblik replike, te kako se zakoni morfologije jezika primaoca primjenjuju na novi osnovni oblik.

Naime, u našem istraživanju *Germanizmi u štampi Bosanske krajine*, korpus od preko 1000 germanizama podvrgnuli smo detaljnoj fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj analizi te svrstali germanizme u tri stepena prema modelu Filipovića. Nakon što smo slijedili tvorbeno raščlanjivanje modela i trostepeni model transmorfemizacije došli smo do interpretacijskih poteškoća i kontradiktornih izjava. S jedne strane smo tvrdili da su riječi u kompromisnom stepenu i da trebaju prolaziti još jednu fazu da bi došli do potpune adaptacije. S druge strane smo uvrstili te iste riječi u rječnik integriranih germanizama. I to smo uradili

⁷ Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu*, str. 117

po uzoru R. Filipovića i ostalih bosanskih lingvista koji su istraživali njemački leksik u bosanskom jeziku poput Memić Nedada, Hrustić Melihe i ostalih.

Nakon analiziranja nismo uspjeli ni u jednom germanizmu rekonstruisati i pokazati njihov prelazak iz nulte u kompromisnu, a zatim u slobodnu fazu adaptacije. Samo smo uspijevali prepoznati replike, porediti model i repliku i donijeti zaključke o promjenama nakon adaptacije.

Na kraju smo došli do zaključka da ovaj trostepenski model kojeg postulira Rudolf Filipović nije najadekvatniji za prikaz adaptacije germanizama u bosanski jezik i da je skoro nemoguće odrediti prelazne faze i oblike kao što to Rudolf Filipović zagovara. Za njega je, naime, glavni kriterij pri klasifikaciji replike (nulta, kompromisna, potpuna adaptacija) tvorbena analiza modela i replike. On navodi imenice farmer, dribler itd. i smatra ih prelaznim oblicima. Analogno tome, germanizmi iz našeg istraživačkog korpusa kao što su koher, blinker, borer, brener, cajtung....su u prelaznom stepenu i nisu prošle sve faze da bi dobile status integrirane posuđenice. Činjenica je ipak da su se ti germanizmi upotpunosti uklopili u bosanski fleksijski i derivacijski sistem te ne izgleda da će se dalje transmorfemizirati odnosno da će prolaziti sljedeći stepen i da će doći do zamjene njemačkog vezanog morfema.

Filipović navodi primjer anglicizam *box – bokser – boksač* da je prošao tri faze što ne smatramo ispravnim, s obzirom da su obje riječi frekventne i da je boksač tvorenica motivirana već integriranom riječ boks. Sam Filipović daje primjer štrajker i primjećuje kako ne prolaze sve posuđenice kroz sve tri faze transmorfemizacije. Prema svemu navedenom smatramo neprihvatljivim vršiti klasifikaciju na bilo kakve faze ili stepene te zanemariti taj dio metodologije a preuzeti dio metodologije iz teoretskog modela Johannes Grotzkya.

Metode u njegovom radu *Morphologische Adaptationen deutscher Lehnwörter im Serbokratischen* (1978) se baziraju na analizi morfološke adaptacije germanizama i njegova klasifikacija je najprihvatljivija. Istu metodologiju je djelomično primijenila Barbara Štebih u monografiji *Germanizmi u kajkavskom književnom jeziku* (2010) u kojoj je nastojala uvesti neke metodološke i terminološke

inovacije i postaviti model koji bi više odgovarao opisu posuđenica iz njemačkog jezika (2010: 88). Te novine treba involvirati u koncept metodologije, s obzirom da doprinose preciznijim rezultatima. Mi dakle, slijedeći njihove modifikacije ne polazimo od raščlanjivanja modela na tvorbene elemente kao što je to osnovni princip kod transmorfemizacije prema modelu Filipovića. Slažemo se također konstatacijom da se riječi preuzimaju u glasovnom obliku modela. Transfonemizirana replika prelazi u proces morfološke adaptacije u onom obliku kako je izgovorena s obzirom da se grafija i ortografija bosanskog jezika bazira na principu da se riječi pišu kao što se u originalnom jeziku izgovaraju.

Također treba uvrstiti opis i klasifikaciju transmorfemizacijskih procesa kako ih prikazuje J. Grotzky. Njemačkom je lingvistu temeljno polazište poređenje završetaka njemačkog modela i strane replike. Ovisno o tome uvrštava li se posuđenica bez promjene završetka u morfološki sistem jezika primatelja ili se sufiks jezika davatelja zamjenjuje sufiksom jezika primatelja, on razlikuje dva procesa: *paradigmatsku* i *sufiksalsnu supstituciju*.

Iako smatramo njegovu podjelu i klasifikaciju najprihvatljivijom nedostaje podjela koju treba izvršiti i modificirati je sa izmjenom na četiri kategorije: prema načinu formiranja osnovnog oblika germanizma sa fokusom na završetak. Klasificiramo sufiksalsnu supstituciju na: postupak potpunog preuzimanja i postupak izmjene do koje dolazi dodavanjem, oduzimanjem ili zamjenom završetaka. Postupkom potpunog preuzimanja oblik germanizma ostaje nepreoblikovan, a kod postupka izmjene oblik germanizma se preoblikuje. Prema tome primarne germanizme dijelimo na preoblikovane i nepreoblikovane.

Štebih Barbara unosi još jednu metodološku izmjenu koju treba uvrstiti u metodologiju rada. Naime, kako se posuđenice ne analiziraju tvorbno, tako završeci kako modela tako i replika nemaju vrijednost sufiksa. Oni, ustvari, često i nisu sufiksi (primjere njemačkih završetak *-ut* i *-un*: njem. *Wermut*, *Kattun* > bos. *katon*). Da bi se izbjegla dvosmislenost ona ne prihvata pojam *sufiks* i koristi pojam *zamjena završetka*. Mi to smatramo prihvatljivijim za opis transmorfemizacije imeničkih germanizama. Kod glagola i pridjeva je to po našem

mišljenju nepotrebno, s obzirom da se vrši dodavanje glagolskih i pridjevskih bosanskih sufiksa.

Zaključak

Zaključno možemo rezimirati da se naš koncept metodologije razlikuje između ostalog u tome da, umjesto dosadašnjeg uobičajnog klasificiranja na osnovu principa trostepenog modela transmorfemizacije R. Filipovića, koristimo podjelu na dvije skupine zavisne od načina formiranja replika. Prvu skupinu čine replike kod kojih je nakon primarnog procesa adaptacije lik modela ostao neizmijenjen, a drugu skupinu čine replike kod kojih je lik modela, tj. njegov završetak preoblikovan dodavanjem (njem. *frisch* > bos. *frišak*) oduzimanjem (njem. *Füllung* > bos. *fil*) ili zamjenom (njem. *hobeln* > bos. *hoblati*).

Sveukupne promjene mogu se globalno podijeliti u dvije skupine: *primarne* i *-sekundarne*. Prema tome, razlikujemo primarnu i sekundarnu adaptaciju, prema modelu Filipovića. Pojam *primarna* i *sekundarna faza* koristimo u kontekstu razlikovanja primarnog i sekundarnog procesa odnosno određivanja perioda procesa trajanja promjena, bilo modela ili replike. U *fazi primarne adaptacije* njemačka posuđenica se prilagođava sistemu bosanskog jezika, dok u *fazi sekundarne adaptacije* ona postaje podložna promjenama na različitim razinama kao i bilo koja druga bosanska riječ.

Sve promjene koje se događaju prije nastanka replike nazivamo *primarna adaptacija*, a sve promjene koje slijede na replici ubrajamo u *sekundarnu adaptaciju*, koja obuhvata i tvorbu novih riječi od adaptirane posuđenice. Te tvorenice također ubrajamo u replike i naglašavamo da je poslužila adaptirana riječ, a ne strana njemačka riječ kao model za tvorbu novih riječi. Iz tog razloga uvodimo nove termine: *primarni model* i *primarna replika* i *sekundarni model* i *sekundarna replika*.

Primarnu repliku nazivamo *pravim germanizmom*, a kako bi razlikovali sekundarne germanizme (tvorenice nastale od primarnih germanizama) uvodimo naziv *poluprave germanizme*. Kao što smo u uvodnom dijelu rada mogli primjetiti postoje razne definicije pravih, nepravih, polupravih, izravnih, neizravnih itd. germanizama. Upravo zbog našeg

redefiniranja ovih izraza bilo je vrlo važno prethodno zauzeti jasan stav po pitanju statusa tvorenica. Modifikacija njihovog statusa je uvjetovala i modifikaciju definicije i klasifikacije sekundarne replike, odnosno tvorenice.

Naime, u primarnoj fazi model (njemačka riječ) prolazi adaptacijsku fazu i prelazi u repliku. Za ovaj model i repliku možemo reći da su primarni model i primarna replika. Primarna replika služi kao model za dalje tvorenice koje su replike tih modela. S obzirom da se taj proces odvija u sekundarnoj fazi govorit ćemo o sekundarnom modelu i sekundarnim replikama. Sekundarna replika dalje služi kao model za tvorbu drugih riječi i tvori se tercijarna replika.

Primarna adaptacija je jasno određena. Ona počinje ulaskom njemačkog modela u bosanski jezički sistem i završava formiranjem replike.

Sekundarna adaptacija je jasna samo što se tiče postanka. Završetak se ne može odrediti jer svaka replika, bilo da je primarna ili sekundarna može biti produktivna i razvijati se neograničeno. Te promjene su uvijek vezane samo za pravila bosanskog jezičkog sistema i nemaju kraja, tako da proces teoretski nema završetka.

Njemački dio ostaje uvijek strani dio, iako ga uvrštavamo u naš govor i ubrajamo u svoje leksičko blago. Jedno ostaje jasno - osnov je njemački model koji dalje modelira i ostaje na putu adaptacijskog procesa.

Literatura

1. Ajduković, Jovan (2004): *Uvod u leksičku kontaktologiju, Teorija adaptacije rusizama*, Slavistika VII, Beograd.
2. Babić, Stjepan (1980): *Njemačke prevedenice – izazov našim lingvistima*, Dometi, XIII, br.), Rijeka, str. 91-96.
3. Burnić, Hatidže (2013): *Morfološka adaptacija imeničkih germanizama u bosanskome jeziku*, Post Scriptum, broj 3, Pedagoški fakultet Bihać, Bihać.
4. De Saussure, Ferdinand (1967): *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
5. Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu*. JAZU- Školska knjiga, Zagreb.

6. Filipović, Rudolf et al. (1999): *Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom*. Filologija 33, Zagreb str. 15-54.
7. Glovacki-Bernardi, Zrinjka (1993): *O njemačkim elementima u zagrebačkom govoru i hrvatskom književnom jeziku*. Zbornik radova Rječnik i društvo, Zagreb, str. 93-96.
8. Grotzky, Johannes (1978): *Morphologische Adaptationen deutscher Lehnwörter im Serbokroatischen*, Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des Nahen Orients, Bd.26, München.
9. Memić, Nedad (2006): *Entlehnungen aus dem österreichischen Deutsch in der Stadtsprache von Sarajevo*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
10. Müller, Dieter (1961): *Neuere Untersuchungen auf dem Gebiet der deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen*. Südost-Forschung XX, Tübingen.
11. Piškorec Velimir (2001): *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb; str. 226.
12. Piškorec, Velimir (2005): *Germanizmi u govoru đurđevičke podravine*. FF press, Zagreb.
13. Rammelmeyer, Mathias (1975): *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Wiesbaden, Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Band 23.
14. Schneeweis, Edmund (1960): *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*. Walter de Gruyter, Berlin.
15. Schönfelder, Karl Heinz (1956): *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle (Saale), Veb Max Niemeyer Verlag.
16. Striedter-Temps, Hildegard (1958): *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
17. Štebih, Barbara (2005): *Novi pristup teoriji jezika u kontaktu*. Prikazi i osvrti, Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knjiga broj 31, Zagreb.
18. Štebih, Barbara (2008): *Morfološka adaptacije posuđenica*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str. 243-259.
19. Žepić, Stanko (1976): *Wortbildung des Substantivs im Deutschen und Serbokroatischen*. Institut za lingvistiku, Zagreb.

Hatidze Burnic, PhD
University of Bihac
Islamic Pedagogical Faculty
hatidze_b@hotmail.com

Original scientific article

**COMPARISON OF MODEL AND CLASSIFICATION OF
LEXICAL BORROWING WITH FOCUS ON
TRANSMORPHEMIZATION OF GERMANISM**

ABSTRACT

Despite the numerous works devoted to lexical borrowers, the classification of lexical borrowers, as well as the terminology referring to them in literature, is rather uneven. This arises from various criteria according to which classification is performed, such as borrowing strategy, borrowing result, degree of integration, scope of use, frequency and the like. In this paper we will compare some methodologies and classifications, and then offer an innovative concept of methodology and classification that we consider acceptable for the research of borrowed lexics from the German language and their adaptation into the Bosnian language.

Keywords: *germanisms, methodology of work, lexical borrowing, transmorphemization*

الدكتور المحاضر سيدة خديجة بورنيثش

مقارنة النماذج وتصنيف الإعارة اللغوية مع التركيز على التكيف اللغوي لكلمات ألمانية الأصل

الخلاصة

على الرغم من وجود الأبحاث العديدة في موضوع الكلمات المعارة من اللغات الأجنبية فإن تصنيف الكلمات المعارة إلى حد كبير غير متزن وكذلك المصطلحات المتعلقة بها الواردة في المصادر. وهذا الأمر راجع إلى اختلاف المعايير يتم إجراء التصنيف وفقها، مثل استراتيجية الإعارة ونتائج الإعارة ودرجة الاندماج ونطاق الاستخدام والتكرار وما شابه ذلك.

سنقوم في هذا البحث بمقارنة بعض المنهجيات والتصنيفات ثم نقدم مفهومًا مبتكرًا للمنهجية والتصنيف نعتبره مقبولًا للبحث في الكلمات المعارة من اللغة الألمانية وتأقلمها مع اللغة البوسنية.

الكلمات المفتاحية: كلمات ألمانية الأصل، منهجية العمل، الإعارة اللغوية، التكيف

اللغوي.